

Blaž Štangelj*

Projekt italijanske vojske – zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško**

Uvod

Italija je bila ena od štirih okupatorjev na Slovenskem med drugo svetovno vojno. V bližini meje italijanske Ljubljanske pokrajine in Neodvisne države Hrvaške pod Gorjanci in v Beli krajini so gradili utrjeno zaporo meje, ki je bila sestavljena iz pasu bodeče žice, bunkerjev, močnejših utrd in zastraženih mejnih prehodov. Ta projekt italijanske vojske so poimenovali *Zapora meje s Hrvaško* (*Chiusura della frontiera Croata*). Prispevek govori o tem projektu in temelji na italijanskem (XI. armadni zbor in divizija Isonzo) ter partizanskem obveščevalnem arhivskem gradivu. Literatura, ki obravnava drugo svetovno vojno na Dolenjskem in v Beli krajini, bežno omenja ta italijanski projekt. Največ se je s to temo ukvarjal Jože Penca, ki je o tem napisal tri časopisne članke¹. Služili so kot osnova in glavne začetne informacije za pričujoči prispevek. Še danes lahko na območju, kjer je potekala utrjena zapora meje, najdemo ostanke, ki opominjajo nanjo. Z izjemo starejših domačinov teh krajev lahko trdimo, da se je ta projekt izgubil v zgodovinskem spominu. Prispevek ne želi poudarjati učinkovitosti okupatorjevih inženirskih vojaških enot, temveč samo opominjati na eno izmed okupacijskih meja na Slovenskem in na ovire ter nevšečnosti, ki jih je ta meja povzročala.

* Blaž Štangelj, dipl. zgod. (UN), študent 2. bolonjske stopnje, smer: novejša zgodovina, blazstangelj@gmail.com, Stranska vas 22 a, 8000 Novo mesto.

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Prispeva tudi k nacionalnemu raziskovalnemu programu Slovenska zgodovina (P6-0235), ki ga prav tako financira ARRS.

1 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1.–3. del«, 17.

Načrti za zaporo meje z NDH v letu 1942

Italijanska vojska je v letu 1942 izdelala načrt za zaporo meje z Neodvisno državo Hrvatsko (NDH), ki bi jo utrdili z bunkerji, vojaškimi postojankami in žično ograjo. Ta utrjena mejna črta naj bi potekala od tromeje med Nemčijo, Italijo in NDH, južno od Gadove Peči, šla po grebenu Gorjancev, skozi Trdinov vrh in se zahodno od njega usmerila proti jugu do železniškega mostu čez reko Kolpo pri vasi Rosalnice pri Metliki.² Za utrditev tega mejnega pasu so predvidevali naslednje, kar je iz pisma poveljnika XI. armadnega zbora, generala Maria Robottija, zapisal Jože Penca:

»a) čvrst pas žične ograje, širok 7 metrov, posek gozda za traso, da bo pregledna in prehodna in jo bo možno nadzorovati; b) ob ograji urejena pot, ki bo normalno prehodna vsaj za tovarne živali; c) vzdolž ograje sistem čvrstih objektov, ki bodo omogočali posadki bivanje, nadzor ograje in v primeru napada tudi učinkovito obrambo; d) telefonska povezava posadk med seboj in v zaledje z nadrejenim poveljstvom, ta pa naprej z najbližjo posadko.«³

Na mejni črti od tromeje pri Gadovi Peči in po grebenu Gorjancev so nameravali zgraditi 33 utrjenih objektov.⁴ Mejna črta bi bila razdeljena na štiri sektorje, katerih poveljstva bi bila v zaledju meje, in sicer v vasi Veliki Cerovec, Gabrje, kartuziji Pleterje in Kostanjevici. Poveljstvom sektorjev bi bili podrejeni sedeži oficirskih komand, ki so jih vzdolž grebena Gorjancev načrtovali 13. Posamezne oficirske komande pa bi bile nadrejene utrjenim objektom na sami meji.⁵

Zapora meje z NDH pod Gorjanci

Projekta zapore meje po grebenu Gorjancev niso uresničili. Odločili so se, da bodo utrjeno mejno črto zgradili ob vznožju Gorjancev, kjer se bodo oprli na obstoječe komunikacije in postojanke. S tem bi bila omogočena tudi lažja oskrba in obramba mejne črte. Glavni namen utrjene mejne črte je bilo preprečiti prehode partizanov iz Žumberka in Gorjancev v vasi pod njimi in jim s tem onemogočiti zbiranje hrane v teh vaseh.⁶ Dela za zaporo meje so izvajali vojaki inženirske enote divizije Isonzo in mobilizirani domačini.⁷

2 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del«, 17. Pavlin, *Petnajsta brigada*, 25.

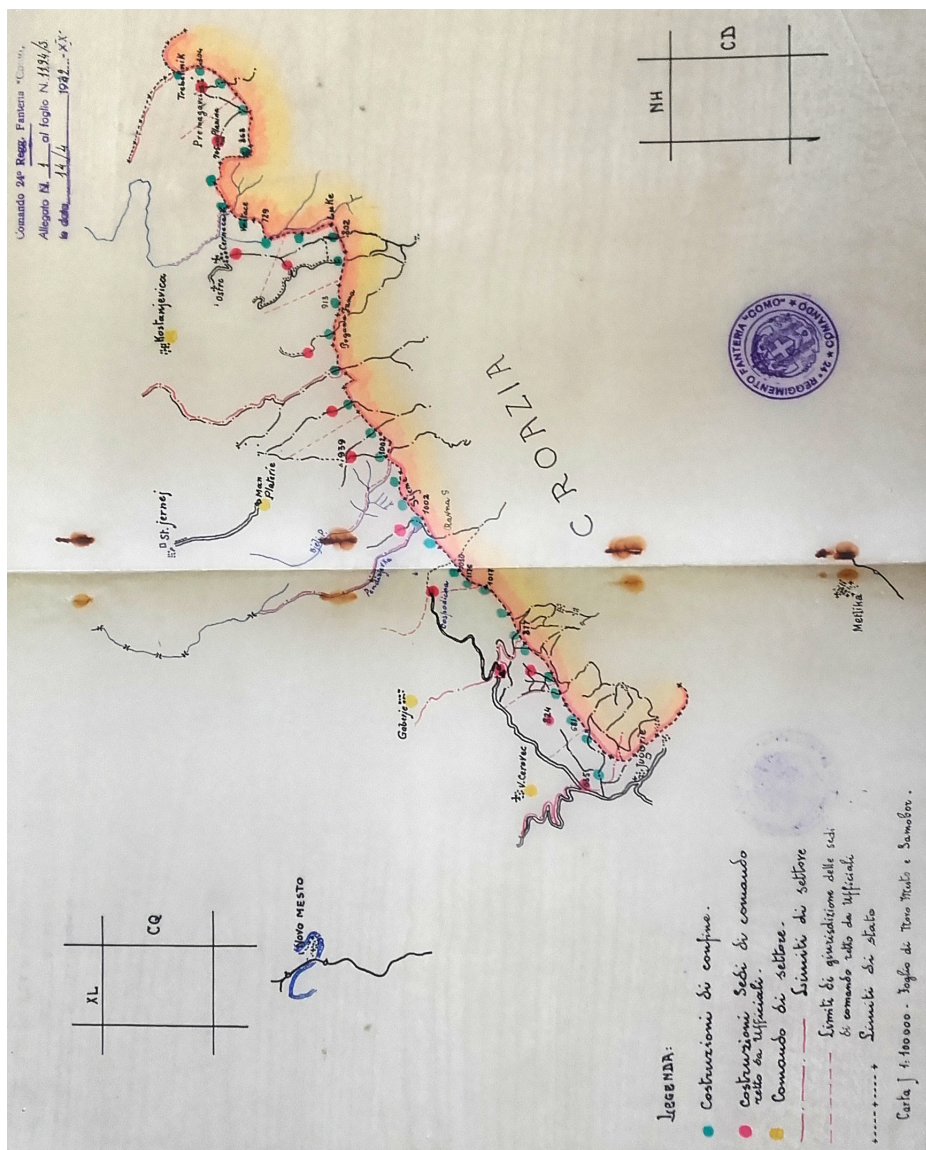
3 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del«, 17.

4 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del«, 17.

5 SI AS 1773, t. e. 773, Karta 24. pehotnega polka, 14. 4. 1942.

6 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del«, 17. Pavlin, *Petnajsta brigada*, 25.

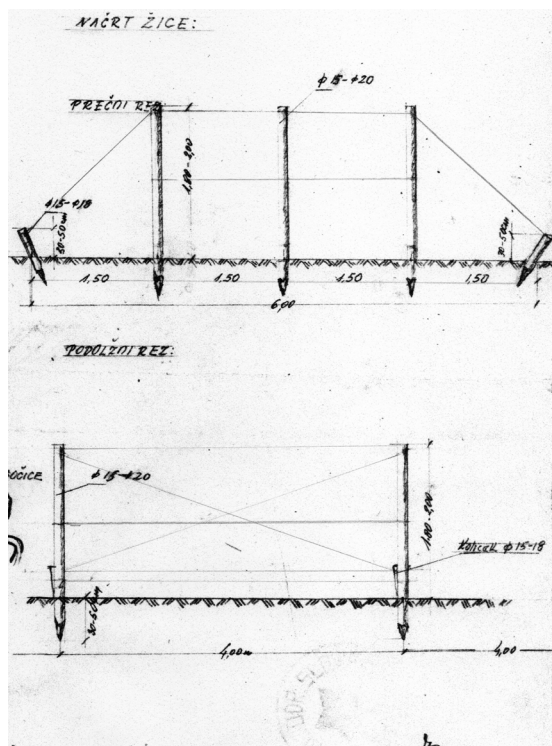
7 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria, 15. 6. 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 1. 2. 1943, 30. 7. 1943, 14. 8. 1943. Stanislav Sluga, Šest kolov se je zapičilo, <https://youtu.be/j7qZi027gVU>, 0:07–0:45, 1:02–2:10. Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje, 16. 2. in 17. 2. 2019. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo OK VOS Bela Krajina za CK VOS, 12. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321 Poročilo VDO za GŠ NOV in POS, 5. 8. 1943. Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del«, 17.

Slika 1: Zemljevid načrtovane italijanske zapore meje z NDH po vrhu grebena Gorjancev, 14. april 1942.

Ustni viri domačinov in nekateri partizanski dokumenti govorijo, da so mobilizirani domačini za opravljeno delo od Italijanov dobili nekaj lir plačila.⁸ Gradnjo so varovale enote divizije Isonzo in enote prostovoljne protikomunistične milice (MVAC).⁹

Utrjena mejna črta je bila sestavljena iz pasu bodeče žice, bunkerjev, močnejših utrdb, hiš, predelanih v utrdbe, in mejnih prehodov oziroma blokov.¹⁰ Pas bodeče žice je bil širok 5,5–6 m in v sredinskem delu visok 1,80–2 m ter postavljen v obliki trapezoida. Bodeča žica je bila prepletena med koli (lesenimi nosilci), ki so imeli premer 15–20 cm, in količki, ki so imeli premer 15–18 cm. Tako pas bodeče žice opisujejo italijanski in partizanski dokumenti.¹¹

Slika 2: Prečni in podolžni načrt pasu bodeče žice, ki ga je narisal obveščevalec Vzhodnodolenjskega odreda, 10. julij 1943.

8 Stanislav Sluga, Šest kolov se je zapičilo, <https://youtu.be/j7qZi027gVU>, 1:02–1:20, 2:55–3:23. Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje, 16. 2. in 17. 2. 2019. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo OK VOS Bela Krajina za CK VOS, 12. 8. 1943.

9 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del,« 17.

10 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30.7.1943. Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17.

11 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 22.1. 1943 in 1. 2. 1943. Poročilo divizije Isonzo, 3. 3. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, Skica situacije žične pregrade z bunkerji v šentjernejski dolini, merilo 1: 25000, VDO, 10. 7. 1943.

Stanislava Sluga je italijanska vojska mobilizirala za postavljanje bodeče žice v šentjernejski dolini. Spominja se, da so pas bodeče žice postavljali na naslednji način. Najprej so v krogu zapičili 6 kolov. Okoli njih so ovili bodečo žico. Kole so nato odstranili in žico raztegnili v okoli 50 m dolg tunel. Dva tunela bodeče žice so postavili na tla in enega so postavili na vrh ter jih vse tri povezali med seboj.¹²

Pred postavitvijo pasu bodeče žice so na njeni trasi izsekavali gozd. Predviden izsekan pas je bil širok okoli 300 m, in sicer 50 m znotraj žice in 250 m na zunanji strani žice. Glede na to, da se izsekavanje gozda na trasi bodeče žice omenja skozi celoten čas gradnje utrjene meje, lahko domnevamo, da celotne predvidene širine izseka gozda niso izvedli pred postavitvijo bodeče žice in bunkerjev, temveč so gozd izsekavali tudi še po tem, ko so že postavili bodečo žico.¹³

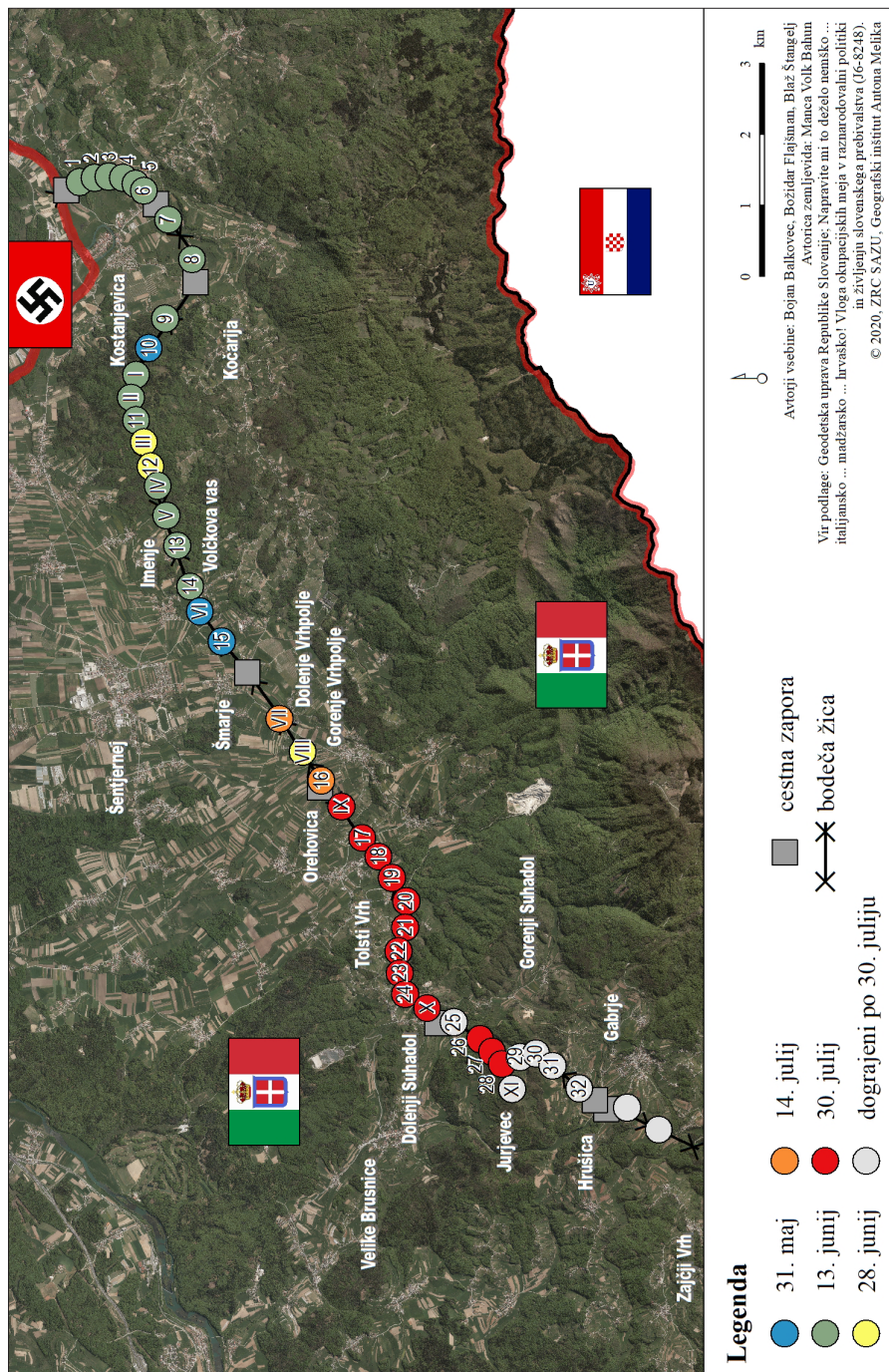
Traso utrjene italijanske meje pod Gorjanci in v Beli krajini, potek njene gradnje in neuresničene načrte nam prikazujejo skice divizije Isonzo, ki so bile narisane v merilu 1 : 50.000.¹⁴ Potek trase, na podlagi skice divizije Isonzo, tako opiše Jože Penca:

»Delo so zastavili kakšnih 1000 m vzhodno od Kostanjevice na desnem bregu reku Krke, se usmerili po temenu griča zahodno od vasi Slinovce proti jugu na teme griča južno od cerkve Matere božje, se tu obrnili proti zahodu, prečkali cesto Kostanjevica–Črneča vas, potok Studeno v smeri proti južnemu krilu kostanjeviškega gradu, kjer je danes Forma viva. Tu je žična mreža prekoračila potok Obrh in cesto Kostanjevica–Orehovec, prečkala cesto v Kočarijo in zajela na notranji strani ves zaselek Zaboršt. [...] Od Zaboršta naprej je potekala trasa rahlo v smer zahod–severozahod, v višini kote 280, to je nekje v višini križišča žice s potjo z Dolnje Prekope proti Kočariji in Vodenicam, kjer sta bili dve oporni točki s po 12 možmi, pa se glavna smer prelomila v smer zahod–jugozahod in tekla skoraj v ravni črti do višine Orehovice oziroma gradu Vrhovo. Znotraj žice je ostala Ledeča vas, Brezje, Dolnja Stara vas; Volčkova vas in Sela so ostale zunaj. Jugovzhodno od Šmarja je prekoračila cesto Šentjernej–Pleterje. [...] Trasa od Šmarja proti Tolstemu vrhu je potekala med Dolenjim Vrhpoljem in zaselkom Žvabovo, čez Jelše in Vajndol na Tičnico ter naprej pod gradom Vrhovo, ki so ga zasilno popravili in je služil za oporišče enotam, ki so postavljale žico. Sam Tolsti vrh je bil s svojimi 357 m nadmorske višine sploh ena najbolj dominantnih točk na vsej trasi. [...] Pri Tolstem vrhu se je trasa obrnila skoraj v ravni črti čez

12 Stanislav Sluga, Šest kolov se je zapičilo, <https://youtu.be/j7qZi027gVU>, 1:05–1:55.

13 SI AS 1773, t. e. 773, Napoved načrta poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja za gradnjo bodeče žice na meji, konec februarja 1943. Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria o varovanju bodeče žice na meji, 30. 6. 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943. Stanislav Sluga, Šest kolov se je zapičilo, <https://youtu.be/j7qZi027gVU>, 1:05–1:30.

14 SI AS 1773, t. e. 773, karte SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5., 13. 6., 28. 6., 1. 7., 30. 7., 14. 8. 1943.

Slika 3: Zemljevid zapore meje z NDH, grajene v letu 1943, narisan na podlagi zemljevidov italijanske divizije Isonzo. Datacijo gradnje bunkerjev (označeni z arabskimi številkami) in močnejših zidanih utrdb (označeni z rimskimi številkami) prikazujejo krogi v različnih barvah.

koto 430, prečkala cesto Brusnice–Gabrje, se povzpela na Gomile zahodno od Gabrja, se spustila v dolino potoka Klamfar in nato čez vas Pušče na Dolž. [...] Do 8. septembra 1943, ko je Italija kapitulirala, so po izpovedi še živih prič prišli do vasi Pušče, približno na polovico razdalje med Gabrjem in Dolžem.«¹⁵

Tu so se dela ustavila. Po načrtu je bilo predvideno, da bi se utrjena meja nadaljevala po trasi, ki jo na podlagi skice divizije Isonzo zapiše Jože Penca:

»Pri Dolžu naj bi se obrnila skoraj točno proti jugu na koto 887 – Oklinak, zahodno od Trdinovega vrha, kjer naj bi se srečala z žico, ki naj bi prišla gor od Božakovega čez Grabrovec in Popoviče.«¹⁶

Poveljnik XI. armadnega zbora general Gastone Gambara je v poslanici 1. januarja 1943 svoje podrejene enote med drugim obvestil, da je ukazal z bodečo žico zapreti mejo z NDH. Zopora naj bi preprečevala prehode partizanov čez mejo.¹⁷

Gradnja pasu iz bodeče žice se je začela 13. januarju 1943 pri vasi Šmarje južno od Šentjerneja, kot je o tem poročal poveljnik inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja.¹⁸ To je bil le začetek (otvoritev) omenjenih del ob obisku poveljnika XI. armadnega zbora Gastoneja Gambare. Ta dan je bilo postavljeno okoli 30 metrov bodeče žice, in sicer iz Šmarja v smeri Kostanjevice. Bodeča žica je bila postavljena v obliki trapezoida v širino 5,50 m. Za dolžino enega metra so porabili 16 do 17 kg bodeče žice. Količki in stebrički (nosilci) so bili postavljeni še naprej v dolžino 30 metrov. Gradnjo bodeče žice sta ovirala sneg in nizke temperature.¹⁹ Postavljanje bodeče žice je izvajala inženirska enota italijanske divizije Isonzo. Mobilizirali so tudi civiliste, ki so v začetnih tednih predvsem sekali gozd na predvideni trasi bodeče žice in sekali drevesa za količke ter stebričke, ki so jih zabili v tla in okoli njih postavili bodečo žico.²⁰

Gradnjo bodeče žice so zaznali tudi partizanski obveščevalci. O tem je 24. in 25. januarja 1943 Terenska četa za Gorjansko okrožje poročala štabu Vzhodnodolenjskega odreda. V dopisu 24. januarja 1943 so zapisali:

»Italijanska vojska še nadalje intenzivno gradi žične ovire po dolini.«²¹ 25. januarja 1943 pa so zapisali: »Gradnja žičnih ovir se nadaljuje. Vsaki dan prispeta

15 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1.–3. del«, 17.

16 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del«, 17.

17 Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 5, 330, 334. Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*, 175–176. Penca, Jože. »Nesojena meja pod Gorjanci, 1. del«, 17.

18 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 22.1. 1943 in 1. 2. 1943. Ferenc, »Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945«, 246. Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del«, 17.

19 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 22.1. 1943 in 1. 2. 1943.

20 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 1. 2. 1943.

21 SI AS 1482, t. e. 5, Dopis Terenske čete za Gorjansko okrožje štabu VDO, 24. 1. 1943.

v Št. Jernej po dva kamijona žičnega materiala. Izgleda, da se bo gradnja vršila v večjem obsegu. Govore, da do Sušaka. Namen teh gradenj nam ni podrobno znan. Svetovati bi bilo, da preiščejo zadevo tudi obveščevalci naših višjih komand, ker utegne zadeva biti izredno važna za ves na pokret.«²²

Bodeča žica je bila do 31. januarja 1943 postavljena v dolžini 250 m iz Šmarja v smeri Kostanjevice,²³ 19. februarja 1943 pa so jo postavili v dolžini 1250 m, količki in stebrički (nosilci) so bili postavljeni še naprej v dolžini okoli 400 m.²⁴ Do 3. marca 1943 je bila bodeča žica postavljena v dolžini 1600 m, količki in stebrički (nosilci) so bili postavljeni še naprej v dolžini okoli 500 m, in sicer med Šmarjem in Volčkovo vasjo. Poveljstvo divizije Isonzo je ta dan poročalo, da je bodeča žica postavljena v obliki trapezoida in široka 6 m ter da je bilo doslej porabljen okoli 5000 kolov (nosilcev), 3000 količkov in 27 ton bodeče žice.²⁵

Poveljnik XI. armadnega zbora Gastone Gambara je 9. marca 1943 svojim podrejenim enotam poslal izjavo o svojem obisku pri Benitu Mussoliniju v Rimu. Ta mu je med drugim naročil naj se v najkrajšem času dokonča zapora meje med Ljubljansko pokrajino in NDH, zgrajeno iz bodeče žice, ki bi preprečevala prehajanje partizanov. Gambara je Mussoliniju odgovoril, da divizija Isonzo in inženirija XI. armadnega zbora obravnavata to delo kot svojo častno dolžnost.²⁶

Okoli 10. marca 1943 so bodečo žico začeli postavljati okoli kilometer severovzhodno od Kostanjevice na desnem bregu reke Krke in se usmerili proti vasi Zaboršt (smer Šmarje, južno od Šentjerneja). Do 26. marca 1943 je bilo na trasi od Kostanjevice do Šmarja postavljeno 1500 m pasu bodeče žice, na trasi od Šmarja proti Kostanjevici pa 1600 m.²⁷ Do konca marca 1943 so pas bodeče žice iz smeri Kostanjevice postavili do vasi Zaboršt, gozd pa so posekali po predvideni trasi bodeče žice do kote 280, ki se nahaja še okoli enega kilometra naprej od Zaboršta.²⁸ Oba odseka bodeče žice sta se združila 12. aprila 1943 nekje med koto 280 in vasjo Zaboršt.²⁹ Za dokončanje pasu bodeče žice med Šmarjem in Kostanjevico so bile italijanske enote pohvaljene s strani poveljnika divizije Isonzo in poveljnika XI. armadnega zbora.³⁰ Postavljanje bodeče žice so nadaljevali po predvideni trasi od vasi Šmarje v smeri Orehovice in Tolstega vrha.³¹

22 SI AS 1482, t. e. 5, Dopis Terenske čete za Gorjansko okrožje štabu VDO, 25. 1. 1943.

23 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 1. 2. 1943.

24 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo, 28. 2. 1943.

25 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo Poveljstva divizije Isonzo poveljstvu XI. armadnega zbora, 3. 3. 1943.

26 Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 5, 554–555. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 229.

27 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram poveljnika divizije Isonzo generala Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora, 26. 3. 1943.

28 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 1. in 2. del«, 17.

29 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram Ciapparellija, garnizija Šentjernej Poveljstvu divizije Isonzo, 12. 4. 1943.

30 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu garnizije v Šentjerneju, 13. 4. 1943. Telegram poveljnika XI. armadnega zbora Gambare poveljstvu divizije Isonzo, 15. 4. 1943.

31 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram poveljnika divizije Isonzo Maccaria, 15. 4. 1943.

Za obrambo pasu bodeče žice so v drugi polovici aprila 1943 ali v maju 1943 začeli graditi utrjene objekte (bunkerje) na trasi Kostanjevica–Šmarje.³² Na tem odseku so bili bunkerji zgrajeni do 19. junija 1943.³³ Bunkerje so še naprej gradili ob pasu bodeče žice.³⁴ Na glavnih medkrajevnih poteh, ki jih je sekal pas bodeče žice, so postavili utrjene mejne prehode. Do 14. maja 1943 so bili postavljeni mejni prehodi na treh poteh iz Kostanjevice, in sicer proti Sv. Križu, Črneči vasi in Orehovcu ter na poti iz Šentjerneja proti kartuziji Pleterje.³⁵ Pas bodeče žice so do 31. maja 1943 postavili do ceste, ki povezuje Dolenjo Brezovico in Vrhpolje. Postavljanje pasu bodeče žice in gradnjo bunkerjev so nadaljevali po predvideni trasi proti Tolstem vrhu, do katerega so prišli do 28. junija 1943. Bunkerje so gradili postopoma ob pasu bodeče žice.³⁶ Partizanski obveščevalec je 28. maja 1943 poročal, da italijanska vojska med reko Krko pri Kostanjevici (zaselek Slinovce) in Šmarjem pri Šentjerneju gradi 22 utrjenih objektov oziroma bunkerjev.³⁷ Potek gradnje utrjenega pasu do konca maja 1943 in vrsta del (utrjevanje, sekanje gozdov), ki so jih pri tem izvajali, nam opisuje poročilo za poveljstvo divizije Isonzo, ki ga je napisal poveljnik inženirskih enot te divizije podpolkovnik Pelissier. Ta je med 29. majem in 31. majem 1943 opravil kontrolni pregled gradnje utrjenega pasu.³⁸ Njegovo poročilo tako navaja Jože Penca:

»1.) Žična mreža: zgrajena cca. 12 km. Količki postavljeni v celoti, z žico prepleteni - dve tretjini pasu (pomankanje žice). To pomeni razdaljo od začetka pri Kostanjevici do 1 km dalje od Šmarja. Dela pri postavljanju bodeče žice so zastala proti koncu aprila, ker posadka v Šentjerneju ni bila sposobna dovolj zaščititi inženirce in civiliste, ki so bili vključeni v gradnjo. 2.) Utrjevalna dela: a) odsek reka Krka–Kostanjeviški grad – zgrajeni trije mejni prehodi (posto di blocco) na cesti Kostanjevica–Sv. Križ, Kostanjevica–Črneča vas in Kostanjevica–Orehovec ter sedem opornih točk za po tri strelce.³⁹ Vse zidano in pokrito. V teku so finalna dela in maskiranje; b) odsek Zaboršt–Ledeča vas: 1 oporna točka sezidana, v teku so dela na strehi in izdelava opazovalnega stolpa, 1 oporna točka iz drevesnih debel je gotova, 5 utrjenih barak, prav tako iz debel, je postavljenih, v teku so dela na strehah in opazovalnih stolpih. Na dveh mestih bo treba postaviti dve blindirani čuvajnici; c) odsek Ledeča vas–Šmarje – ena oporna točka iz debel

32 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 13. 4. 1943 in 27. 4. 1943. Promemoria o gradnji utrjenih objektov poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 24. 4. 1943.

33 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja Poveljstvu divizije Isonzo, Poveljstvo inženirije XI. armadnega zbora, 20. 6. 1943.

34 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31.5.1943 in 28.6.1943.

35 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 5. 1943.

36 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31.5.1943 in 28.6.1943.

37 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis obveščevalca, 28. 5. 1943.

38 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del«, 17.

39 bunkerji

skoraj končana, 3 oporne točke – zidane – v gradnji, 1 baraka zidana, baraka za prehod Šmarje–Pleterje in ena zidana oporna točka – oboje v zaključni fazi. 3. Sekanje gozdov – med Kostanjevico in Prekopo, ki ga opravljajo lastniki sami, poteka sorazmerno dobro. Med Ledeco vasjo in Volčkovu vasjo pa je bilo narejeno malo ali skoraj nič, ker ni zaščite. Lastniki se bojijo represalij od upornikov, ki prihajajo v majhnih skupinah in z dominantnih točk motijo gozdne delavce s posamičnimi streli ali rafali iz brzostrelk. Žično ograjo čuva na sektorju Kostanjevica–Ledeca vas ena četa M. V. A. C. iz Kostanjevice, nastanjena na Prekopi, sektor Ledeca vas–Šmarje pa en vod M. V. A. C. z Brezovice.⁴⁰ 4. Preskrba z materialom: stanje je pereče. Za vsak kilometer ograje rabijo 20 ton materiala iz Novega mesta, ne glede na lokalne izvore lesa in kamenja. 5. Odsek Šmarje–Tolsti vrh: za časa svoje inšpekcije se je dogovoril s komandantom 3. bataljona 24. polka, da se bodo takoj, ko se bodo dovolj utrdili na Tolstem vrhu (bilo je po napadu Cankarjeve brigade), lotili gradnje mreže od Tolstega vrha proti Šmarju in sproti nameščali posadke v jakosti enega voda v sistem poljske obrambe, dokler ne bodo zgrajene čvrste oporne točke. Ko bodo v prihodnjih dneh končani mejni prehodi pri Kostanjevici in Šmarju, bi bilo prav, da jih zasedejo karabinjerji in finančna straža, končuje svoje poročilo podpolkovnik Pelissier.⁴¹

Tolsti vrh je hrib, visok 357 m nadmorske višine, po njem in njegovem pobočju je vas z imenom Tolsti Vrh z vinogradniškim značajem. Na vrhu hriba stoji cerkev sv. Roka.⁴² To je bila ena od najbolj dominantnih točk ob trasi italijanske zapore meje z NDH. Italijanska vojska se je na Tolstem vrhu naselila konec maja 1943 in ga spremenila v utrjeno točko za obrambo meje iz bodeče žice, ki so jo gradili po njegovem južnem pobočju. Okoli cerkve na vrhu Tolstega vrha so posekali vinograde in postavili betonske bunkerje. Ponekod so v bunkerje predelali že obstoječe zidanice.⁴³ Jože Penca v svojem članku navaja, da so vinograde posekali v pasu do 100 m oddaljenosti od cerkve.⁴⁴ Poročilo Gorjanskega bataljona iz 26. maja 1943 pa zapiše, da je italijanska vojska posekala okoli 40–50 m vinogradov okoli cerkve ter da okoli nje gradijo bunkerje.⁴⁵ Svojo postojanko okoli cerkve je italijanska vojska obdala z bodečo žico. Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 6. junija 1943 poročal, da je Gorjanski bataljon obstreljeval italijanske vojake

40 Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 26. maja 1943 poročal VDO, da je v Brezovici postojanka, ki šteje 80 pripadnikov MVAC, kateri so oboroženi z dvema težkima mitraljezoma in štirimi puškomitraljezi. (SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Odrednemu obveščevalcu, 26. 5. 1943.)

41 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del,« 17.

42 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del,« 17. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, s. v. »Tolsti Vrh«, 481.

43 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del,« 17.

44 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del,« 17.

45 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Odrednemu obveščevalcu, 26. 5. 1943.

na Tolstem vrhu, zato so italijanski vojaki svojo postojanko na Tolstem vrhu znotraj žice obdali z deskami, visokimi nad 2 m. S tem so preprečili partizanom, da bi videli, kje točno se nahajajo vojaki in s tem jih Gorjanski bataljon ni mogel več obstreljevati.⁴⁶ Okoli cerkve na Tolstem vrhu so do 5. junija 1943 zgradili 7 bunkerjev.⁴⁷ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 26. maja 1943 italijansko posadko na Tolstem vrhu ocenil na okoli 600 do 700 vojakov, ki so bili oboroženi z okoli 12 do 13 težkimi mitraljezi in 4 lahkimi minometi ter 2 težkima minometoma. Utrjeni so bili tudi v zvoniku cerkve, kjer sta bila 2 od navedenih težkih mitraljezov. Zapisal je še, da so italijanski vojaki na Tolstem vrhu vlomili v zidanice in si postregli z vinom.⁴⁸ Obveščevalec iste enote je 5. junija 1943 italijansko posadko na Tolstem vrhu ocenil na 80 vojakov.⁴⁹

Gradnja utrjene meje se je junija 1943 nadaljevala po predvideni trasi ob vznožju Gorjancev,⁵⁰ o čemer je 9. junija 1943 poročal obveščevalec Gorjanskega bataljona:

»Včeraj 8. VI. je v dvojni etapi prišla v Št. Jernej kolona 62 avtomobilov, ki so pripeljali nazaj Italijane iz pohoda na ono stran Krke. Pripeljali so tudi mnogo žice in gradbenega materiala. Izgleda da bodo nadaljevali s pletenjem žice.«⁵¹

Ta dan so poleg žice pripeljali v Šentjernej tudi hrano, seno, slamo, deske in kole za postavljanje bodeče žice.⁵² Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 8. junija 1943 zapisal tudi govorico, ki bi jo lahko imenovali propaganda italijanskega oficirja:

»Tukaj imam nekaj ali ni pozitivno. Govori se splošno da se bo naselilo od Novega mesta do Kostanjevice sedemdeset tisoč Italijanov. To je izjavil en italijanski oficir ali on pravi da oni ne gradijo zaradi partizanov ali pa zaradi Angležev in da bodo delali bunkerje na 10 metrov ob žici in je izjavil da nikdar ne bodo prišli Angleži da bi Italijane prignali is Slovenske zemlje.«⁵³

Bodeča žica po trasi meje je bila do 28. junija 1943 postavljena do vzhodnega roba vznožja Tolstega vrha. Tedaj so bili v delu še bunkerji na trasi meje med cesto, ki povezuje Vrhpolje in Šmarje (Jelša), ter vznožjem Tolstega vrha, medtem ko so bili bunkerji in ostali utrjeni objekti na trasi meje med Šmarjem in reko Krko pri Kostanjevici dokončani.⁵⁴

46 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943 in 6. 6. 1943.

47 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.

48 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Odrednemu obveščevalcu, 26. 5. 1943.

49 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.

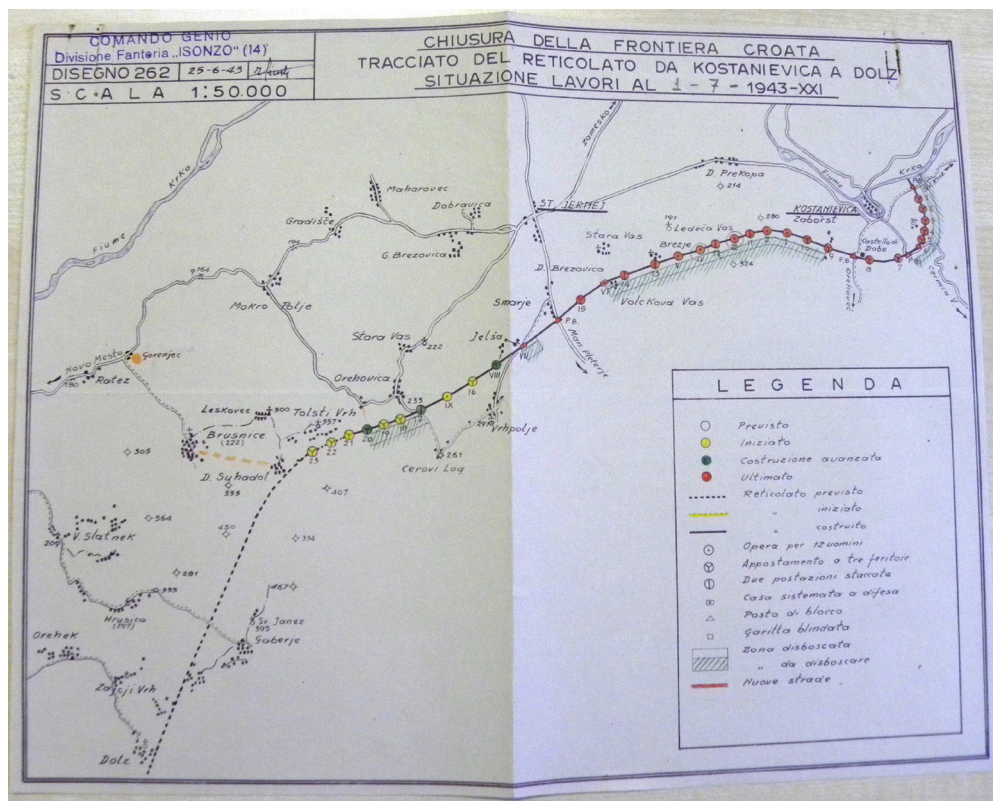
50 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943 in 28. 6. 1943.

51 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis štaba Gorjanskega bataljona štabu VDO, 9. 6. 1943.

52 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 8. 6. 1943.

53 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 8. 6. 1943.

54 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 28. 6. 1943.

Slika 4: Zemljevid zapore meje z NDH pod Gorjanci, ki ga je pripravila inženirija divizije Isonzo. Prikazuje stanje dela postavitve bodeče žice in bunkerjev do 1. julija 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodeča žica. Rdeči krogi so dokončani bunkerji, rumeni in zeleni krogi pa so bunkerji v gradnji. Zelene črtice predstavljajo sekanje gozda.

Utrjena meja, sestavljena iz bodeče žice in bunkerjev, je potekala po južnem pobočju z vinogradi poraslem Tolstem vrhu. Vinograde so posekali v pasu okoli 100 m ali več ob utrjeni meji.⁵⁵ Ta se je nadaljevala ob vasi Dolenji Suhadol in prečkala cesto proti Gorenjem Suhadolu, do katere so prišli 14. julija 1943.⁵⁶ Na cesti so naredili mejni prehod, na katerem so bila vrata iz bodeče žice in italijanska straža.⁵⁷ Utrjena meja je od tu potekala naprej proti griču Jurjevec, ki je bil z nadmorsko višino 430 m strateška točka. Na njegovem vrhu so v prvi polovici julija 1943 začeli graditi večjo utrjeno točko, ki bi služila za

55 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del,« 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943.

56 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943.

57 Terezija Paderšič, Dolenji Suhadol, 18. 2. 2019.

obrambo utrjene meje,⁵⁸ ki je potekala po pobočju Jurjevca in je bila od njegovega vrha oddaljena 300 m.⁵⁹ Predvideno je bilo, da bodo na tem vrhu zgradili utrdbo (utrjeno barako) in tri bunkerje.⁶⁰ V noči med 13. in 14. julijem 1943 in še v naslednji noči je Šercerjeva brigada napadla Jurjevec, kjer je italijanska vojska gradila večji bunker. Partizanski napad ni imel večjega uspeha, saj je bila italijanska vojska na boljšem strateškem položaju, ki jim je omogočil obrambo. Partizani so uspeli uničiti okoli 40 m pasu bodeče žice. Poleg tega napada so partizanske enote napadale tudi na ostalih odsekih utrjene italijanske zapore meje, kjer so uspeli uničiti določeno dolžino bodeče žice in se prebiti skoznjo.⁶¹

Zadnja ohranjena italijanska skica gradnje utrjene mejne črte pod Gorjanci prikazuje fazo gradnje na dan, 30. julij 1943. Utrjeni objekti (bunkerji in v utrdbe predelane stavbe) na trasi meje med njenim začetkom pri reki Krki pri Kostanjevici na Krki (zaselek Slinovce) in Dolenjim Suhadolom oziroma vzhodnim vznožjem Jurjevca (kota 430) so bili do 30. julija 1943 končani. Na določenih odsekih utrjene meje je še potekalo sekanje gozda ob njej. Pas bodeče žice so do tega datuma postavili do južnega pobočja Jurjevca (kota 430).⁶² Gradnja utrjene meje iz bodeče žice in bunkerjev se je nadaljevala še naprej v avgustu 1943 do kapitulacije italijanske vojske, 8. septembra 1943.⁶³

Postavljanje bodeče žice se je v avgustu 1943 nadaljevalo po predvideni trasi meje po pobočju pod vrhom Jurjevca, skozi Rutovco, Kavce proti griču Gomila zahodno od Gabrja. Bodeča žica je bila do 14. avgusta 1943 postavljena do poti med Gabrjem in Hrušico, koli in količki za žico pa so bili postavljeni do vrha griča Gomile (kota 394), kjer je bil predviden večji bunker.⁶⁴ Pas bodeče žice je presekala pot, ki je vodila iz Brusnic v Gabrje in iz Gabrja v Hrušico. Na dveh mestih, kjer je pas bodeče žice sekal ti dve poti, sta bila postavljena mejna prehoda z vrati iz bodeče žice. Ob njih je bila italijanska straža. Naredili so tudi novo pot na grič Gomile in pot, ki je povezovala Brusnice in Hrušico ter se izognila Gabrju, ki je bilo izven pasu bodeče žice.⁶⁵

58 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

59 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943

60 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943. Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17.

61 Guček, *Šercerjeva brigada*, 256–258–260, 267–268. Stanko Kušljan, Pri belem dnevu je šla Cankarjeva brigada čez mejo, https://youtu.be/R1F6_9lQCoo, 1:36–3:40.

62 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

63 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17. SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccharia, 28. 8. 1943. Ustni vir: Terezija Ovniček, Dolž, 15. 2. 2019. Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje, 16. 2. 2019 in 17. 2. 2019.

64 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943.

65 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje, 16. 2. 2019 in 17. 2. 2019.

Nadaljevali so tudi s postavljanjem bunkerjev ob pasu bodeče žice. Bunkerje na po-bočju Jurjevca (Rutovca, Kavce), kjer je bila postavljena bodeča žica, so začeli graditi 4. avgusta 1943⁶⁶ in jih dokončali do 14. avgusta 1943.⁶⁷ V času med 30. julijem 1943 in 14. avgustom 1943 so gradili novo pot iz Brusnic na Jurjevec. Narejen je bil izkop poti, po tem dnevu pa so potekala še izravnave poti, posutje z gramozom in dela za odvodnjavanje.⁶⁸

Slika 5: Ostanke bunkerja na Rutovci pri vasi Gabrje, 9. februar 2019.

Obveščevalni center partizanske petnajste divizije je 9. avgusta 1943 tako poročal o nadaljevanju gradnje zapore meje proti NDH:

»Italijani nadaljujejo z gradnjo žice v Št. Jernejski dolini. Vasi Brusnice, Dolž, Cerovec bodo v ograjenem pasu. Gabrje in Igljenik ostaneta izven žice poroča tov. Breda.«⁶⁹

66 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

67 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943.

68 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943.

69 SI AS 1851, t. e. 9, p. e. 261, Dopis Obveščevalnega centra XV. divizije NOV in POS Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 9. 8. 1943.

Utrjeno točko na Jurjevcu, ki so jo začeli graditi v prvi polovici julija 1943, so gradili tudi še v avgustu 1943.⁷⁰ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 18. avgusta 1943 poročal, da postojanko na Jurjevcu sestavljajo sami bunkerji in da je tam 250 italijanskih vojakov,⁷¹ 23. avgusta 1943 pa je poročal, da je na Jurjevcu okoli 150 italijanskih vojakov, ki imajo od težkega orožja 2 težka minometa, 5 težkih mitraljezov in neznano število lahkih mitraljezov. Obveščevalec je predvideval, da so ob bodeči žici na Jurjevcu postavljene tudi mine.⁷² Vojaška posadka na Jurjevcu je bila nameščena v bunkerjih ob meji iz bodeče žice.⁷³ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 18. avgusta 1943 tudi zapisal, da je v Dolnjem Suhadolu 150 italijanskih vojakov in da so večinoma v bunkerjih,⁷⁴ kar je torej v bunkerjih ob utrjeni meji.⁷⁵

Postavljanje bodeča žica in gradnja bunkerjev se je nadaljevala na začetku druge polovice avgusta 1943 na območju griča Gomile (kota 394), zahodno od vasi Gabrje.⁷⁶ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 18. avgusta 1943 poročal, da je na Gomilah nova italijanska postojanka z 200 italijanskimi vojaki, ki gradijo bunkerje in postavljajo bodečo žico,⁷⁷ ki so jo okoli 20. avgusta 1943 in po tem datumu postavljali v smeri vasi Dolž.⁷⁸

Za območje Gomil je med partizanskimi skicami ohranjena tista, ki prikazuje potek meje iz bodeče žice in 6 bunkerjev od poti Gabrje–Brusnice, skozi cesto Gabrje–Hrušica, čez vrh griča Gomile s 394 m nadmorske višine in naprej v smeri vasi Pangrč Grm, ki pa na skici ni več označena. Skica je brez merila, datacije, žiga in podpisa avtorja. Prvi bunker je na skici vrisan ob cesti Brusnice–Gabrje, naslednja dva bunkerja sta vrisana nad cesto Gabrje–Hrušica v smeri vrha griča Gomile. Največji bunker je vrisan na vrhu griča Gomila in nato od njega v smeri vasi Pangrč Grm sta vrisana še dva bunkerja.⁷⁹ Omenjene bunkerje na območju Gomil so gradili po 14. avgustu 1943, saj jih italijansko poročilo s tega dne ne omenja.⁸⁰ Dela na območju južno od poti Gabrje–Hrušica (to je območje griča Gomile) 23. avgusta 1943 omenja dopis poveljstva divizije Isonzo, ki

70 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943.

71 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943.

72 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis štaba Gorjanskega bataljona, Obveščevalni službi, 23. 8. 1943.

73 SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Dopis VDO za GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943.

74 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943.

75 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

76 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

77 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

78 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Dopis VDO Glav. obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

79 SI AS 1865, t. e. 211, skica žice in bunkerjev skozi Gomile pri vasi Gabrje.

80 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943.

določa enote za varovanje gradnje zapore meje.⁸¹ Partizanska skica bunkerjev na griču Gomile se sklada s pričevanjem dveh domačinov Ane in Mihaela Rukše, ki sta povedala, da je bil bunker na vrhu Gomil dokončan, medtem ko naslednja dva bunkerja v smeri vasi Pangrč Grm nista bila dograjena.⁸²

Od griča Gomile je italijanska vojska postavljala bodečo žico po predvideni trasi mimo Pangrč Grma v smeri Dolža.⁸³ Poveljstvo divizije Isonzo je 28. avgusta 1943 poročalo, da bo bodeča žica s koncem avgusta dosegla cono Dolž in da bo skupna dolžina znašala 27 km.⁸⁴ Do 8. septembra 1943 so z bodečo žico prišli do zaselka Pušče, ki se je nahajal na pobočju severovzhodno od vasi Dolž, približno na polovici trase utrjene meje med gričem Gomile in Dolžem. Na pobočju zaselka Pušče so bile zidanice in vinogradi.⁸⁵ Terezija Ovniček iz Dolža, se spominja, da je italijanska vojska postavila bodečo žico nekako 100–200 m nižje od Kranjčeve kmetije v zaselku Pušče. Italijanska vojska je hitro odšla iz svojega gradbišča, tako rekoč z danes na jutri. Na svojem gradbišču pa so pustili veliko kolotov bodeče žice in količke.⁸⁶ Postavljanje bodeče žice se spominja tudi Jožefa Šaponja, ki je tedaj živel na Dolžu. Spominja se pogovorov domačinov Dolža, ki so se spraševali, ali bo Dolž ostal znotraj ali zunaj žičnate ograje. Jožefi je v spominu ostalo tudi, da je s poti malo nižje pod šolo na Dolžu v smeri Pušč videla vinograd, ki je bil v širokem pasu posekan po sredini.⁸⁷ Sekanje vinogradov, gozda in posameznih dreves na območju Dolža in Pušč se omenja tudi v prijavah vojne škode, ki jo je povzročila italijanska vojska in so jo lastniki zemljišč prijavili v septembru leta 1945. Najbolj je bil oškodovan lastnik, ki so mu posekali 1000 vinskih trt. Sledita mu lastnika, ki so jima italijanske enote uničile 500 in 600 vinskih trt.⁸⁸

Kronika šole Dolž, ki je bila za čas med marcem 1941 in decembrom 1944 zapisana za nazaj, in sicer v 50. letih 20. stoletja, tako omenja postavljanje bodeče žice:

»Spomladi 1943 so prišli na Dolž Italijani in belogardisti. Naselili so se v požgani šoli. Šolsko klet, ki je bila cela, so spremenili v bunker. Italijani in belogardisti delajo skupaj. Vendar pomembnih bitk v tem času ni bilo. Pletli so le mrežo iz bodeče žice iz Sel preko Zajčjega Vrha in Dolža. Mreža se je vlekla iz Kostanjevice, ustavila pa se je na Dolžu.«⁸⁹

81 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu 24. pehotnega polka, 23. 8. 1943.

82 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje, 16. 2. 2019 in 17. 2. 2019.

83 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17.

84 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora 28. 8. 1943.

85 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, s.v. »Pušče«, 487.

86 Ustni vir: Terezija Ovniček, Dolž, 15. 2. 2019.

87 Ustni vir: Jožefa Šaponja, Novo mesto, oktober 2018.

88 SI ZAL, NME 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto – Okrajna komisija za vojno škodo Novo mesto, t. e. 10.

89 SI ZAL, NME 301, t. e. 2, Osnovna šola Dolž, Zgodovinska kronika šole Dolž, 1941–1944.

Zapis iz šolske kronike preseneča v delu, ko omenja, da se je bodeča žica pletla tudi prek vasi Sela in Zajčji Vrh. Ohranjeni italijanski in partizanski dokumenti iz leta 1943 o zapori meje z NDH tega ne omenjajo. Ker je bila kronika pisana za nazaj, jo lahko razumevamo z zadržkom. Dokumenti pa omenjajo, da so se v vasi Zajčji Vrh v drugi polovici avgusta 1943 naselili italijanski vojaki. Poveljnik inženirije divizije Isonzo je 22. avgusta 1943 poročal, da je na Zajčji Vrh prestavil del svojih enot, torej gre najverjetneje za skupino vojakov, ki je gradila zaporo meje na odseku med Gomilami in Dolžem.⁹⁰ Prav tako pa so bili na Zajčjem Vrh ali njegovi okolici nastanjeni italijanski vojaki, ki so varovali gradnjo zapore meje in varovali cesto iz Novega mesta na odseku Stopiče–Oreh–Dolž, po kateri je potekal transport gradbenega materiala in hrane.⁹¹ Italijansko vojsko na Zajčjem Vrh je zaznal tudi obveščevalec Gorjanskega bataljona, ki je 27. avgusta 1943 poročal, da je prav tam nova italijanska posadka s štabom. Ocenil je, da se v tej vasi nahaja 300 italijanskih vojakov.⁹²

Zapora meje z NDH v Beli krajini

Gradnja utrjenega pasu bodeče žice za zaporo meje z NDH se je v Beli krajini začela 22. julija 1943.⁹³ Začetek 8-vrstnega, gosto pletenega, 4 m širokega in 160 cm visokega pasu bodeče žice je bil ob zidanem bunkerju z oboroženo stražo na levem bregu reke Kolpe ob železniškem mostu pri Rosalnicah. Utrjen pas se je nadaljeval proti severu skozi gozd Boriha in se nato usmeril v smeri severozahoda proti križišču cest, ki iz Metlike vodi v Slamno vas in Drašiče. Dela so izvajali inženirska enota italijanske vojske, pod poveljstvom divizije Isonzo in mobilizirani delavci civilisti.⁹⁴

Do križišča cest za Slamno vas in Drašiče so z bodečo žico prišli 14. avgusta 1943. Do takrat jim je uspelo postaviti okoli 2 km pasu bodeče žice.⁹⁵

Ob pasu bodeče žice so med začetkom avgusta in začetkom septembra 1943 zgradili šest močnih betonskih bunkerjev, še trije pa so bili v začetni fazi gradnje.⁹⁶

90 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 22. 8. 1943.

91 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 22. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu 24. pehotnega polka, 23. 8. 1943.

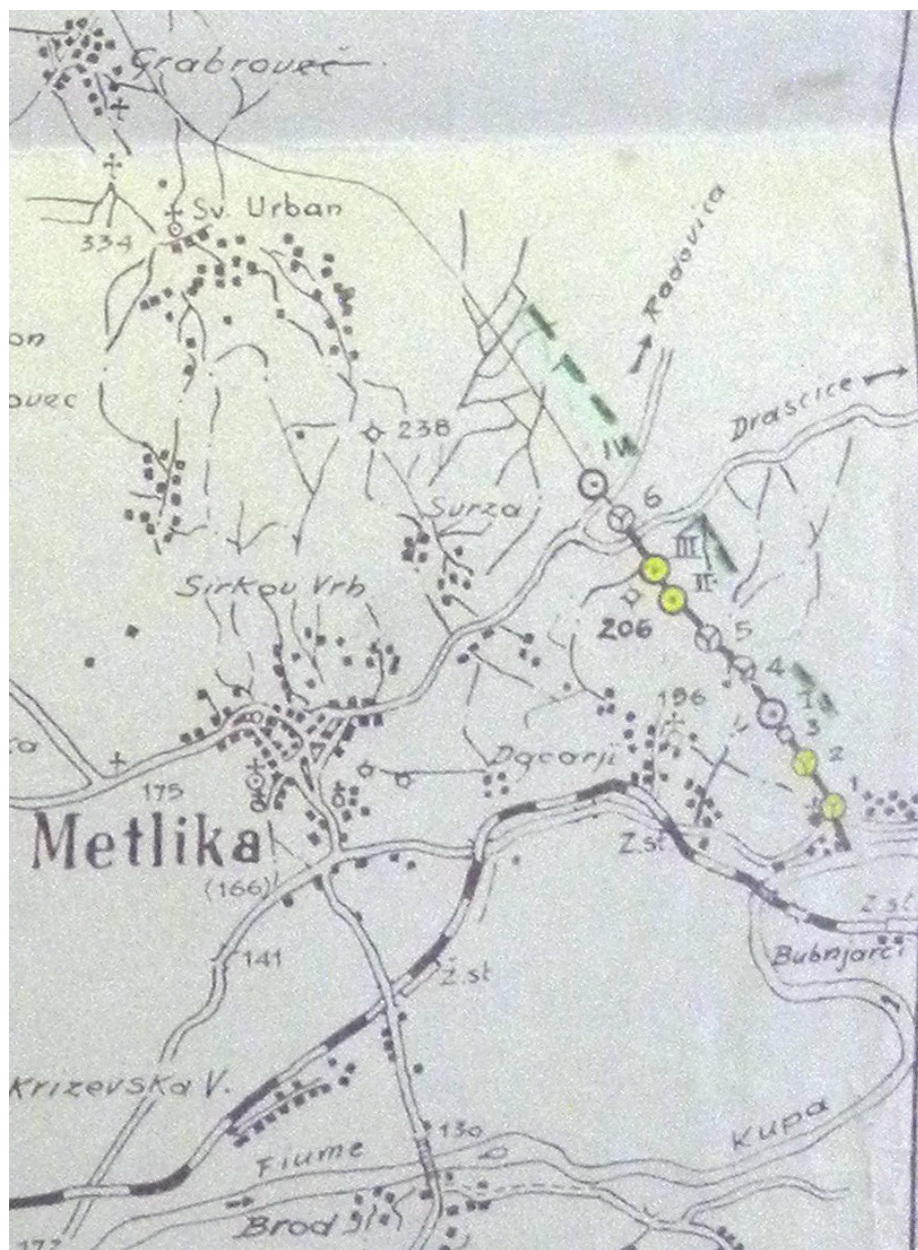
92 SI AS 1865, t. e. 211, Dopis Gorjanskega bataljona, 27. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943.

93 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis Poveljstva XI. armadnega zbora Poveljstvu divizije Isonzo, Poveljstvu divizije Lombardija in Poveljstvu inženirije XI. armadnega zbora, 12. 7. 1943.

94 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943 in 14. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo Okrožne komisije VOS Bela Krajina za Centralno komisijo VOS, 12. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321 Poročilo VDO za GŠ NOV in POS, 5. 8. 1943. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 267–269.

95 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 11. 8. 1943 in 14. 8. 1943.

96 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943. Rus, *Kronika mesta Metlika II*, 62.

Slika 6: Izsek iz zemljevida divizije Isonzo, ki prikazuje gradnjo zapore meje z NDH vzhodno od Metlike, 14. avgust 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodeča žica. Rumeni krogi so bunkerji, pri katerih se je do 14. avgusta 1943 začela gradnja. Krogi brez barve označujejo bunkerje, pri katerih se bo gradnja začela po tem datumu. Zelene črtice ob trasi utrjene meje pomenijo izsekavanje gozda.

Slika 7: Bunker pri vasi Rosalnice, 28. marec 2019.

Z izsekavanjem gozda so v avgustu 1943 nadaljevali po predvideni trasi bodeče žice proti cerkvi sv. Urbana na Grabrovcu. Na tem odseku trase so proti koncu avgusta 1943 začeli postavljati bodečo žico.⁹⁷ Italijanska straža, ki je varovala gradnjo bodeče žice, se je že 14. avgusta 1943 utrdila v cerkvi sv. Urbana na Grabrovcu in v njenem zvoniku.⁹⁸

Načrtovali so, da se bo pas bodeče žice in bunkerjev od Grabrovca nadaljeval v smeri severozahoda mimo Popovičev do zahodnega roba Gorjancev, kjer bi se srečal s pasom bodeče žice, bi ki prišla iz smeri vasi Dolž. Italijanska vojska tega ni uresničila, ker jo je 8. septembra 1943 prehitela kapitulacija.⁹⁹

97 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943.

98 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo Belokranjskega bataljona za čas med 8. 8. 1943 in 14. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211 in SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Poročilo štaba VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo Okrožne komisije VOS Bela Krajina za Centralno komisijo VOS, avgusta 1943.

99 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,« 17. SI AS 1773, t. e. 773, Zemljevid tras zapore meje proti NDH, Poveljstvo inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

Epilog projekta zapore meje z NDH

Projekt italijanske vojske zapore meje z NDH je ostal nedokončan, ker jih je prehitela njena kapitulacija. Med Kostanjevico in zaselkom Pušče so postavili okoli 27 km dolžine pasu bodeče žice. Ob njej so postavili 46 utrjenih objektov, dva pa sta bila še v gradnji. Od teh objektov je bilo 34 bunkerjev (nekateri leseni, nekateri zidani z betonom, opeko in kamenjem) in 12 močnejših utrdb oziroma velikih bunkerjev (med njimi sta bili v močnejšo utrdbo predelani dve obstoječi hiši) za 12-člansko vojaško posadko. Zadnji tak bunker je bil na vrhu griča Gomile.¹⁰⁰ Poleg bunkerjev so na pasu bodeče žice naredili tudi vsaj 6 mejnih prehodov.¹⁰¹

Na trasi zapore meje od reke Kolpe pri Rosalnicah v smeri Grabrovca in Žumberka so od začetka avgusta 1943 do 8. septembra 1943 naredili šest bunkerjev, trije pa so bili še v gradnji. Zadnji bunker je bil narejen na koti 206 severno od Rosalnic pred križiščem poti za Slamno vasjo in Radovico. Do tega razpota je bila v dolžini 2 km postavljena bodeča žica. Ta se je nadaljevala v smeri Grabrovca.¹⁰² Natančno ni znano, kje se je postavljanje bodeče žice končalo. Glede na ostanke na terenu se lahko domneva, da so s postavljanjem bodeče žice končali približno na območju Berčic, jugovzhodno od cerkve sv. Urbana na Grabrovcu. To pomeni, da je bilo od omenjenega križišča v smeri Grabrovca postavljeno v dolžino še okoli 2 km pasu bodeče žice. Skupno torej dolžine okoli 4 km od reke Kolpe.¹⁰³

Utrjena italijanska meja za zaporo meje z NDH po italijanski kapitulaciji ni več služila svojemu namenu, prav tako je kot obrambno linijo ni uporabila nemška vojska. Partizanske enote, civilisti in terenski delavci so razdrli bodečo žico ter zrušili večino bunkerjev.¹⁰⁴ Posamezne ostanke italijanske utrjene meje pod Gorjanci so pospravljali tudi še v novembru in decembru 1943. Tretji bataljon Gubčeve brigade je 3. novembra 1943 poročal, da nemški vojaki pobirajo italijansko bodečo žico. To je bilo najverjetneje v okolici Kostanjevice.¹⁰⁵ Gubčeva brigada je 6. decembra 1943 civilistom napisala še naslednje navodilo:

100 Ustni vir: Ana in Miha Rukše, Gabrje, 16. 2. in 17. 2. 2019. SI AS 1865, t. e. 211, skica žice in bunkerjev skozi Gomile pri vasi Gabrje. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del«, 17. SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo za štab VDO, 12. 8. 1943. Stanislav Sluga, Šest kolov se je zapicilo, <https://youtu.be/j7qZi027gVU>, 1:50–2:38, 3:24–4:38.

101 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del«, 17.

102 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943.

103 SI AS 1773, t. e. 773, Zemljevid tras zapore meje proti NDH, Poveljstvo inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

104 Penca, »Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del«, 17. Ambrožič, *Gubčeva brigada*, 360, 478. SI AS 1494, t. e. 2, Prepis poročilo RK KPS Gorjanci Okrožnemu komitetu KPS Novo mesto, 14. 9. 1943. Kušljan, Šentjernej je bil trikrat ograjen, <https://youtu.be/g1-19cOI5W0>, 3:18–4:14.

105 SI AS 1845, t. e. 2, p. e. 10, Poročilo III. bataljona Gubčeve brigade štabu Gubčeve brigade, 3. 11. 1943. Ambrožič, *Gubčeva brigada*, 413.

Slika 8: Ostanki bodeče žice na območju Berčic pri vasi Grabrovec, 28. marec 2019. Lokacija se sklada z italijanskim zemljevidom zapore meje z NDH.

»Narejamo vsem civilom naj si bode moški, ženske ali otroci, ki stanujejo v vaseh v bližini žične ovire, ki pelje pod Gorjanci. Da morajo najkasneje do 8. XII. 1943 pobrati ves drat in količke ter to izročiti našim terenskim delavcem. Naše patrole bodo kontrolirale in nas o izvrševanju te naredbe obvestile zato vas opozarjamo, da vzamete stvar resno! Poleg tega narejamo, da vsi bunkerji, ki še stojijo v vaših vaseh ali v vaši bližini, zginejo! In to v najkrajšem času.«¹⁰⁶

Kakšno povratno poročilo o opravljenem delu se ni ohranilo.

Prebivalci so še po koncu druge svetovne vojne uporabljali gradbeni material bunkerjev (kamen, opeko) pri obnovi domov. Novo uporabo je dobila tudi bodeča žica, ki so jo ljudje uporabili, na primer za ograjevanje pašnikov in vrtov, za železno mrežo pri betoniranju temeljev hiš, za sušenje storžev koruze itd.¹⁰⁷

106 SI AS 1845, t. e. 1, mapa 2, ovoj 5, Odredba IV: bataljona Gubčeve brigade, 6. 12. 1943. Ambrožič, *Gubčeva brigada*, 478.

107 Ustni vir: Terezija Ovniček, Dolž, 15. 2. 2019. Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje, 16. 2. in 17. 2. 2019.

Sliki 9 in 10: Ostanki bodeče žice na lokaciji trase zapore meje z NDH pri Dolenjem Suhadolu, 30. marec 2019.

V okolici Rosalnic v Beli krajini so po koncu druge svetovne vojne domačini zrušili dva bunkerja, potem pa jim je bilo to prepovedano. Tega se je leta 2009 spominjal vaščan Rosalnic Anton Kočevar.¹⁰⁸ Štirje bunkerji italijanske zapore meje proti NDH so se ohranili do danes. Prav tako so se ohranili temelji bunkerja ob železniškem mostu čez Kolpo, ob katerem se je začel pas bodeče žice zapore meje z NDH v Beli krajini.¹⁰⁹

Slika 11: Bunker pri vasi Radoviči, 27. december 2015.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1845 Brigade petnajste divizije, 1942–1945.

SI AS 1851 Glavni štab NOV in POS, 1941–1945.

SI AS 1865 Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest sedmega korpusa, 1943–1945.

SI AS 1773 Poveljstvo 14. pehotne divizije Isonzo, 1940–1943.

SI AS 1494 Zbirka gradiva komitejev Komunistične partije Slovenije in odborov Osvobodilne fronte na Dolenjskem, 1942–1945.

SI AS 1482 Zbirka gradiva vojaških enot narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1942–1945.

108 Bezek-Jakše, »Od bunkerja do bunkerja,« 40.

109 SI AS 1865, t. e. 211 Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943. Božidar Flajšman, Blaž Štangelj, Utrjena linija med Italijo in NDH v Beli krajini. <https://youtu.be/3WphYMxAkUw>, 0:10–0:25, 0:50–1:40, 2:13–3:02, 3:29–4:01.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Novo mesto

SI ZAL, NME 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto - Okrajna komisija za vojno škodo
Novo mesto

SI ZAL, NME 301, Osnovna šola Dolž

Objavljeni viri

Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 1937, <http://www.sistory.si/11686/762>.

Trgo, Fabijan, ur. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. VI. del. Knjiga 5. Borbe u Sloveniji, januar-april 1943. Beograd: Vojnoistorijski institut Jugoslovenske narodne armije, 1956.

Intervjuji, intervjuji v hrabi arhiva projekta in objavljeni intervjuji

Božidar Flajšman, Blaž Štangelj, Rosalnice pri Metliki in Ljubljana, marec 2019, Utrjena linija med Italijo in NDH v Beli krajini. <https://youtu.be/3WphYMxAkUw>.

Stanko Kušljan, Šentjernej, 3.11.2018, Šentjernej je bil trikrat ograjen, <https://youtu.be/g1-19cOIsW0>.

Stanko Kušljan, Šentjernej, 3.11.2018, Pri belem dnevu je šla Cankarjeva brigada čez mejo, https://youtu.be/R1F6_9lQCoo.

Terezija Ovniček, Dolž, 15. 2. 2019. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.

Terezija Paderšič, Dolenji Suhadol, 18. 2. 2019. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.

Ana Rukše, Gabrje, 16. 2. 2019. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.

Mihael Rukše, Gabrje, 16. 2. 2019 in 17. 2. 2019. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.

Stanislav Sluga, Šentjernej, 14.2.2019, Šest kolov se je započelo, <https://youtu.be/j7qZi027gVU>.

Jožefa Šaponja, Novo mesto, oktober 2018. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.

Časopisni članki

Bezek-Jakše, Mirjam. »Od bunkerja do bunkerja. Namig za izlet.« Dolenjski list, 30. julij 2009, 40.

Penca, Jože. »Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta 'italijanska meja' 1. del.« Dolenjski list, 9. 4. 1992, 17.

Penca, Jože. »Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta 'italijanska meja' 2. del.« Dolenjski list, 16. 4. 1992, 17.

Penca, Jože. »Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta 'italijanska meja' 3. del.« Dolenjski list, 23. 4. 1992, 17.

Literatura

Ambrožič, Lado. *Gubčeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1972.

Ferenc, Tone. »Kostanjevica na Krki in okolica 1941-1945.« V: *Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252-2002. Zbornik ob 750. Letnici prve listinske omembe mesta*, ur. Andrej Smrekar, 233-269. Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost Kostanjevica na Krki, 2003.

- Guček, Milan. *Šerčerjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in odbor Šerčerjeve brigade, 1973.
- Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*. II. knjiga. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.
- Pavlin, Mile. *Petnajsta brigada*. Ljubljana: odbor 15. brigade in Partizanska knjiga, 1969.
- Rus, Zvonko. *Kronika mesta Metlika II 1941–1991*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo, 2003.
- Vogrič, Rudi. *Boj Belokranjcev*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1973.

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

- Slika 1, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.
- Slika 2, Arhiv RS, SI AS 1865, t. e. 211.
- Slika 3, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtorica zemljevida Manca Volk Bahun, avtorji vsebine Bojan Balkovec, Božidar Flajšman, Blaž Štangelj.
- Slika 4, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.
- Slika 5, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
- Slika 6, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.
- Slika 7, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
- Slika 8, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
- Sliki 9 in 10, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
- Slika 11, Avtor fotografije Blaž Štangelj.

Summary

Blaž Štangelj

The Italian army's project - the barricade of the border with the Independent State of Croatia

In 1942, the Italian army drafted a plan to close part of the border between the Ljubljana province and the Independent State of Croatia (NDH). They intended to close it with an uninterrupted barbed wire fence and fortify it with bunkers and military outposts. The original plan for the fortified border to run along the actual border with the NDH along the Gorjanci ridge and head towards the Kolpa River was not carried out. A fortified barricade of the border consisting of barbed wire, fortified structures (bunkers) and border crossings were built in 1943 at the foothills of Gorjanci, and from the Kolpa River east of Metlika in the direction of Žumberk. It was supposed to prevent the partisans from Žumberk and Gorjanci from crossing into villages below, thus restricting their efforts to gather food. The construction was carried out by the engineering unit of the Isonzo Division and the mobilized locals of the towns where the works were carried out. The construction of the border barricade is divided into four phases. The first phase began on January 13, 1943, in the village of Šmarje (south of Šentjernej), when a barbed wire corridor was built 6 meters wide in the shape of the trapezoid in the direction of Kostanjevica. The second phase began around March 10, 1943, when a barbed wire corridor was being built from the Krka River about one kilometer east of Kostanjevica towards Šmarje. These two branches

of the corridor were joined on April 12, 1943, somewhere near the village of Zaboršt. This date marks the end of the first and second stages. The third phase began on April 13, 1943, when the barbed wire was being laid from Šmarje along the planned route in the direction of Tolsti Vrh and the village of Gabrje. The third phase ended in the hamlet of Pušče near the village of Dolž, where on September 8, 1943, following the capitulation of Italy, the construction of the fortified border below Gorjanci was halted. Between Kostanjevica and the village of Pušče, 27 kilometers of barbed wire was erected, while 46 fortified structures (bunkers) were built, with two bunkers still never finished. The fourth phase was the construction of the fortified border in Bela krajina. The construction of the corridor of barbed wire and bunkers began on July 22, 1943, along the railway bridge near Rosalnica in the Metlika area. The fourth phase ended on September 8, 1943, with the capitulation of Italy. About 4 kilometers of barbed wire were erected and six bunkers were built, with three never finished. The plan was for the corridor of barbed wire and bunkers to go from Dolž to the western part of the Gorjanci ridge, where it would merge with the same fortified corridor that would go northwards from Gabrovec. The plans remained unfulfilled as the Italian Army was stopped by the capitulation. The Italian guarded border barricade hindered the partisans but could not prevent crossings. It was attacked several times, with certain sections of barbed wire destroyed and penetrated. Following the capitulation of Italy, the partisans and locals tore down most of the bunkers and barbed wire. Some remnants still remind us of the former Italian border barricade with the NDH.